

S O K F É L E .

78. Szám. Béts. September 27-dikén. (26) 1833

Emlékeztető Jegyzetek.

S e p t e m b e r .

25 Sept. — 1572. Rudolf koronázása Posonban. — 1689. Nissa mellett ütközet. — 1805. Ferentz megérkezik a' főhadiszállásba 's parantsolja, hogy az Olasz seregből sietve jöjjön 20,000 ember Németországba.

26 Sept. — 1596. Nicopolis mellett egy szerentsétlen ütközet.

27 Sept. — 1533. Szül. a' szertelen nagyságú 's a' tudományokban is derekasan nevelt férfiú *Bátori* Lengyel Király, István Erdélyi Vajdától 's Katától. — 1809. Liechtenstein 's Bubna generál meg érkeznek Bétsbe. Közönségesen rebesgetik mar a' közel békét.

Elmésség és Éleselme.

A' Filosofusok szerént az *elmésség* (Witz) a' léleknek az a' tehetsége, mely az elrejtett *hasonlatosságot* felfedezi, — az *éles elme* (Scharfsinn) pedig, mely az elrejtett *külömbséget* feltalálja. De az *elmésségnek*, — mely inkább az emlékező, mint az ítélő tehetségben mutatja ki magát, — sokszor van szüksége az *éleselmére*, valahányszor t. i. amaz tsekély, vagy tsalfa hasonlatosságokat szedeget elő; 's mivel természete szerént alaptalan, és kantsal ítéletekre hajlandó: komolyság, és igyekezet kívántatik meg a' kedves 'seninek, azt mélységgel és fundamentomossággal párosítani.

Az *értelem* a' mint *Joung* mondja, *gyémánt*, mely az *elmésség* által ki köszörülve, kétségen kívül inkább tündöklök, de köszörülés nélkül is gyémánt marad. Az *értelem* sisak a' fön, az *elmésség* tsak bokréta, mely gyakran veszedelemnek tesz ki bennünket, ha

Toldalék a' M. Kurirhoz.

78 (26)

a' sisak nem oltalmaz. Az elmésség értelem nélkül hasonló ahoz a' hajóhoz, melyet minden vitorláí a' szirtok felé repítnek. Az éles elmének az igazság, az elmésségnek, a' vidámság, és az érdekes (interessant) a' szüleményje, az elmésség, éleselme nélkül könnyen tsalfa fénnyé, valamint az éleselme elmésség nélkül könnyen viszketegességgé válik. — Éles elmét gyakorlás által szerezhetni, az elmésség természet ajándéka, 's az *értelem szépsége*. Az elmésség, éppen nem *szerezett*, sőt a' mi még több nem *társalkodási* tulajdonság és talantom. Még jobban határozta meg régen *Lossius*: az elmésség az észnek készsége, melly a' dolgokat a' távol lévő érzéki viszonyok által hirtelen egybeköti 's fő feltétele a' sebesség, a' honnan az elmésség szüleményjeit, hogy megkülömböztetődjenek azoktól, melyeket a' hosszszas gondolkozás és vi'sgálódás állítanak elő, — *észbe ötléseknek* szokták nevezni, 's gyakran éppen olyan jök, mint a' miket a' komoly filosofusok erköltsi *mondásoknak* (sententia) és *felvett reguláknak* (maxima) neveznek, — vagy legalább mint az ő véledeéseik (hypothesis). *Lichtenberg* az éles elmét a' *nagyító*, az elmésséget a' *kitsinyítő üveghez* hasonlítja — az utolsóval is esnek felfedezések.

Bodmer az elmésséget az *elme rühének* nevezte — de neki nem volt ez a' nyavalyája. *Seume* pedig, ki az elmésségnek ugyan ezt a' rüt nevet adta, valóban sinlödött ebben a' betegségben, a' honnan helyesen is jegyezte meg: „*Ez a' rüh vakaródzhatnék, az izmos testre nézve egésséges is, de a' gyengét leejtheti lábáról.*“ Hasonlatosságnak bizonyosan jobb annál a' *méh*; az elmésség, valamint az, virágról virágra bong, mindenünnen mézet szív, 's könnyű szárnyaival tovább bong; azokra nézve, kik közel mennek hozzája fülánkja is van. Az elmésség a' *nevetségesen* szokta kez-

deni, és így az *ész pajázzójának* lehetne nevezni. Az elmésség a *rövidség* kedvellője, a' honnan szereti a' szóbeli játékot, és igen sokan ezt magát már elmésségnek tartják.

Az elmésség csak a' szabad és gondnélkülvaló állapotban tenyészik, mikor az elme nyugodt, és semmi szenvedelmek nem szaggatják; de néma az a' bánatos szív előtt — a' szomorúság és szenvedés gondolkozóvá és szeliddé tesznek. Az elmésség, mint a' jó kedv (humor), ritka ajándéka az égnek, a' mi legkönnyebb, egyszer'smind a' leg-nehezebb — 's egy olyan plánta, mellyet sok birtokos sovány földjében (kivált ha még az, igen is sok telkekre van osztva), nem egy könnyen találhatni. — Az *eleven képzelődő tehetség*, melly olly örömet építi a' levegői várakat, 's mégis mindég a' leg-hívebb barátné, mellyet a' természet, ez az édes anya a' Pándora pikszisébe zárt, ha mindjárt *Mallebranche* a' ház bolond aszszonyának (La Folle du Logis) nevezte is, a' fő talpköve az elmésségnek, de tellyességgel nem egyes egyedül. A' *komolyság*, és a' *tréfa* teszik az ember kettős természetét, amaz az *istoni*, emez az emberi természet. —

A' képzelő tehetség, ez a' szelid barátnéja az életnek, mely gyakran leg-boldogabbakká tesz bennünket, inkább vezeti az elmés főt, mint az értelem. Ez felhasogat és kifejteget minden meg fogást, a' képzelődés az egész érzéki tisztasággal és elvenséggel felkapja, 's hozzája ezer mellékes viszonyok kötvén magokat, az előterjesztéseket felemelkedetté teszik. Az értelem lépést megy, a' képzelet ugrik, neki elég ott a' szín, és a' külső, hol az értelem a' belső tulajdonságok után vizsgálódik, a' tetteket 's következéseiket fontolgatja, és a' valóságra törekszik. Az elmésség

gyermek, mely a' pénz és fa pénz közt nemtesz semmi különbséget, ha azzal maga multságára játszhatik.

Az elmésség éles kés a' gyermek kezében, mosolyog neki, ha még sebeket ejt is vele magán, 's tsak későn, némelyik pedig negyven esztendőn túl tanulja meg, hogy azt az okosság hüvelyében, és a' jó sziv fegyveres házában kell őrizni. Veszedelmes talentom az, ha nagyobb lábra kap, mint sem azt a' felsőbbek eránt tartozó tiszteletünk megengedné. — De némely elmés ember, gyakran a' leg-kényesebb helyheztetések közt sem tudja magát tartóztatni — 's így gondolkozik inkább *barátja, mint elmés mondása veszszén* (potius amicum quam dictum perdere); — hát azért gyujtja-é meg az ember a' gyertyát, hogy azt a' véka alá elrejtse? Éppen nem! de a' kinek hatalmában áll elméssége viszketegségét, — noha az őtet sokkal inkább tsiklándoztatná, mint azokat, kik őtet hallgatják, vagy olvassák — féken tudja tartani, az az én szemem előtt a' nagyobb mint a' leg-első Hódoltató.

Sokrates, kit *Xantippé* a' ház ajtaja előtt már le motkol, 's utóljára még éppen az éjjeli edénnyel még felé, hogy leöntse, így kiált fel: „*nem meg gondolám, hogy a' dörgés után zápor eső következik?*“ azért arra az izenetre is: „*az Athénaiak tégedet halálra kárhoztattak, felelhetett illy' hidegen, őket pedig a' természet.*“ — *Xantippe* hamis aszszony lehetett, de tsuda volt-é, mikor *Filosofus* férje volt? Ezeknek az uraknak egyáltaljában talám nem is való a' házasság: *Theramenes* a' méreggel tele poharat szomjúj kivánsággal vette el, 's egy néhány tseppet a' földre öntvén mondta: „*Ezt a' kedves Critiásnak!*“ Ez a' *Critiás* volt halála szerzője. *Cicero* ősz fejét maga nyújtotta ki a' gyalog hintóból, és így kiáltott a' gyilkosnak: „*Jöszte és ha valaha igazságos voltál, légy most az!*“ 's *Mo-*

rus Tamás is, mikor feje már a' tőkén vala így szólította meg a' hóhért: „*Hó megálj! hadd vessem elébb félre a' szakállamat*, mert az nem tett semmi felség sértést!“ *Chesterfield*, ki hójagfövényben szenvedett, midőn Caesar nevű seborvos operálta, reszketve fájdalomai között így szólla: „*ki nézhet reszketés nélkül egy Caesart?*“

Egy egy elmésebb maga megadást (resignatit) alig hallottunk, mint az egykori félszemű *Gascognnyé* volt, ki a' bajnokoskolában elvesztvén a' másik szemét is, ezen szókkal vette le kalapját: *jó éjtzakát! Uraim! Stanislaus* Király, a' jöltévő Filozofus, nyoltzvan kilentz esztendő öreg létére a' kandalló előtt melegedvén, ruhája meggyúladott, 's a' fél oldalát elégette. Az orvos javasolta a' Királynak, hogy most különösen a' hidegtől őrizze magát; mellyre ez: „*jobb lett volna, ha a' melegtől tanátsolta volna az Úr, hogy őrizzem magamat.*“ Egy hamis pénz verő, midőn már a' lajtorján felvinnék így szólla a' néző sokasághoz: „*azért függesztenek fel, hogy a' Királyt lefestettem, és az Istent ditsőítettem.*“ *Je vais être pendu pour avoir peint le Roi et loué Dieu* (a' tallérokon abban az időben a' Király képe, és ez a' körülírás volt: áldott legyen az Úr neve: *Sit nomen Domini benedictum*). Fontenelle haldakolva erre a' kérdésre: *Comment ça va?* így felelt: „*ça ne va pas, ça s'en va!*“ Magyarúl gallicismussal ezt teszi: „*Hogy megy az egészsége?*“ „*Az nem megy, hanem menettetik.*“ Gyakran megjegyzették, hogy a' nem mindennapi embereknél a' *felemelkedett elmésség* a' közelgető halál előpostája szokott lenni, mint a' *mosolygás*. Így a' pislogó méts még egyszer nagyobb világossággal lobban fel, minekelőtte egészen kialudnék.

Az elmésség a' képzelődő tehetségben lévő képek

gyermek, mely a' pénz és fa pénz közt nemtesz semmi különbséget, ha azzal maga mulatságára játszhatik.

Az elmesség éles kés a' gyermek kezében, mosolyog neki, ha még sebeket ejt is vele magán, 's tsak későn, némelyik pedig negyven esztendőn túl tanulja meg, hogy azt az okosság hüvelyében, és a' jó sziv fegyveres házában kell őrizni. Veszedelmes talentom az, ha nagyobb lábra kap, mint sem azt a' felsőbbek eránt tartozó tiszteletünk megengedné. — De némely elmés ember, gyakran a' leg-kényesebb helyezettések közt sem tudja magát tartóztatni — 's így gondolkozik inkább *barátja, mint elmés mondása veszzen* (potius amicum quam dictum perdere); — hát azért gyujtja-é meg az ember a' gyertyát, hogy azt a' véka alá elrejtse? Éppen nem! de a' kinek hatalmában áll elmessége viszketegségét, — noha az őtet sokkal inkább tsiklándoztatná, mint azokat, kik őtet hallgatják, vagy olvassák — féken tudja tartani, az az én szemem előtt a' nagyobb mint a' leg-első Hódoltató.

Sokrates, kit *Xantippé* a' ház ajtaja előtt már le molskol, 's utóljára még éppen az éjjeli edénnyel megy felé, hogy leöntse, így kiált fel: „*nem meg gondolám, hogy a' dörgés után zápor eső következik?*“ azért arra az izenetre is: „*az Athénaiak tégedet halálra kárhoztattak, felelhetett illy' hidegen, őket pedig a' természet.*“ — *Xantippe* hamis aszszony lehetett, de tsuda volt-é, mikor *Filosofus* férje volt? Ezeknek az uraknak egyátaljában talám nem is való a' házasság: *Theramenes* a' méreggel tele poharat szomjúj kivánsággal vette el, 's egy néhány tseppet a' földre öntvén mondta: „*Ezt a' kedves Critiásnak!*“ Ez a' *Critiás* volt halála szerzője. *Cicero* ősz fejét maga nyújtotta ki a' gyalog hintóból, és így kiáltott a' gyilkosnak: „*Jöszte és ha valaha igazságos voltál, légy most az!*“ 's *Mo-*

rus Tamás is, mikor feje már a' tőkén vala így szólította meg a' hóhért: „*Hó megálj! hadd vessem elébb félre a' szakállamat, mert az nem tett semmi felség sértést!*“ *Chesterfield*, ki hójagfövényben szenvedett, midőn Caesar nevű seborvos operálta, reszketve fájdalmai között így szólla: „*ki nézhet reszketés nélkül egy Caesart?*“

Egy egy elmésebb maga megadást (resignatit) alig hallottunk, mint az egykori félszemű *Gascognyé* volt, ki a' bajnokoskolában elvesztvén a' másik szemét is, ezen szókkal vette le kalapját: *jó éjtzakát! Uraim! Stanislaus Király, a' jóltévő Filozofus, nyoltzvan kilentz esztendős öreg letére a' kandalló előtt melegedvén, ruhája meggyúladott, 's a' fél oldalát elégette. Az orvos javasolta a' Királynak, hogy most különösen a' hidegtől őrizze magát; mellyre ez: „jobb lett volna, ha a' melegtől tanátsolta volna az Ur, hogy őrizzem magamat.“* Egy hamis pénz verő, midőn már a' lajtorján felvinnék így szólla a' néző sokasághoz: „*azért függesztenek fel, hogy a' Királyt lefeszettem, és az Istent ditsőbítettem.*“ *Je vais être pendu pour avoir peint le Roi et loué Dieu* (a' tallérokon abban az időben a' Király képe, és ez a' körülírás volt: áldott legyen az Úr neve: *Sit nomen Domini benedictum*). Fontenelle haldakolva erre a' kérdésre: *Comment ça va?* így felelt: „*ça ne va pas, ça s'en va!*“ Magyarúl gallicismussal ezt teszi: „Hogy megy az egészsége?“ „Az nem megy, hanem menettetik.“ Gyakran megjegyzették, hogy a' nem mindennapi embereknél a' *folemelkedett elmésség* a' közelgető halál előpostája szokott lenni, mint a' *mosolygás*. Így a' pislogó méts még egyszer nagyobb világossággal lobban fel, mi-nekelőtte egészen kialudnék.

Az elmésség a' képzelődő tehetségben lévő képek

gazdag gyűjteményjéből, elő tudja mind azt teremteni, a' mi a' fő előterjesztés életadására tartozik, és ennél fogva igazi eszközül szolgál, hogy minden tárgynak izlési erőt, 's gyakran még a' tsekély dolognak is ingert adjon, mely a' jó izlésű embereket magához vonzóvá teszi. „Az ifjúság ki tsapongásai rövidítik az életet“ így beszéll a' közönséges emberi értelem, az elmesség azt mondja: az öregség önkényes úralkodó (despota), mely az ifjúság kitsapongásait, mint felség megbántás vétkeit, halállal bünteti.“ — A' pap azt állította a' Filosofus előtt, „hogy a' *Filosofia tsak szolgálója a' Theológiának*: 's a' Filosofus ezt felelte: „úgy van, de nem a' köntöse alját (sleppjét) viszi utánna aszszonyának ez a' szolgáló, hanem világító lámpást visz előtte a' setétben.“ Egy elmés oskola mester nem úgy jelenté Atyaságának, hogy a' szel a' torony tetejét levetette, hanem: a' templom tornya teteje fundamentomának talpköveit meglátogatta.“ Az elmés azt fogja mondani: „kedvező szellel, és tsendes tengeren könnyű evezni, tsak a' szélvészek próbálják meg, a' kormányost.“ — „A' halál senkinek sem kedvez,“ mindennapi mondás, de millyen új, és szépnek jelenik meg ez a' minden napi gondolat, mikor azt Horátz adja elő? A' Sappadt halál éppen úgy ki szóllítja a' szegényt kunyhójából; mint a' Királyt palotájából — Pallida Mors aequo pulsat pedo pauperum tabernas, regumque turres — 's Malherbe még szebben: „a szegény, kalibájába, hol őtet a' szalma fedél őrzi, alája van a' halál törvényjének vetve, és az a' testörző sereg, melly a' *Louvre* strá'sa szobájiban vígyáz, nem oltalmazza meg a' mi Királyinkat. Le pauvre en sa cabane, ou le chaume le couvre est sujet à ses lois, et la garde, qui veille aux barrières du Louvre n' en defend pas nos Roi!

(Végzete következik.)

Öreg és Gyermekek.

Bú és gond nélkül folytatá játékait a' gyermek, midőn egykor vágyjai a' kerti virágok sorai közé tsalták, — holott különösen egy ró'sa bokor tűnven szemecleibe — ki terjesztett károkkaal repült ölelésére, 's imé ártatlan kebelét tüskéi vérbe boríták, melyre érzékeny könnyek gördültek le ortzáján. — Az öreg kertész ezt látván — így szólt a' tapasztalatlanhoz: „Fiam! a' legédesebb örömök is, ha azokkal vigyázatlan élünk, utóbb fájdalommá válnak, 's a' távol mosolygó gyönyörűségek közelebről szemlélve gyakran veszedelmesekek.“

A' Kertész és Leánkája.

Hidegen nézve a' kertész nevendék leánkája édes örömeit, a' mit ez a' virágok szemléléséből érzett, valahányszor magával a' virág házba vivé. Nem győzte eléggé ditsérni pompás színeket, kellemes illatjokat; de a' kertész mindég tsak hallgatott. „Óh apám! így fakada ki egyszer a' bútlan „te a' legszebb virág mellett is mint a' sír szélén úgy állasz, — óh! én végzetetlenül örvendek a' legtsekélyebb látásán is.“ — „Én — édes leányom“ felel a' kertész' „minden napiak lévén ezek előtttem, örömeimet már ellegeltettem rajtok, 's tsak azon örvendenék, ha hasznomra válhatnának. —

Az élet legszebb örömei eránt is, ha azokat szüntelen használjuk, utóbb érzéketlen lesz keblünk, és silány kinéséseknél egyéb nem érdeklí.

Egy Leány Sírjából.

Itt, hol hideg tetemeim
Lélek nélkül hamvadnak,

Ime, néma poraiból
 Nefelejtsek fakadnak. —
 Itt nyugszom én; nézd ezen sírt
 Vándor! — 's gyászos sorsomat
 Add tudtára Annak, Kiért
 Itt emészttem magamat.

Ő keresgél, nem feledve
 Borús lényén nyomait
 Fájdalminak, epekedve
 Látom, — 's hallom jajjait. —
 Nem bilintsel bennünket már
 Ah többé nem rokkonít
 Hív szerelmünk; mely mit mivel
 E' sír hantom meg tanít.

Szakíts e' sok Nefelejtsből,
 Melly poromból éledez,
 Ez fakadoz ama szívből,
 Mellyet e' Sir Orm fedez,
 'S nyujtsd Hívemnek; a' ki búban
 Él; — ha hozzá érkeztél
 Mond: kesergve egy új Sírban
 Hív Ninája halva él. —

Lapsánszky J.
 Szigethről.

Rejtett szó.

Öt betű, hármom elől vidámít 's jobb ha utolsóm;
 Két végsőm köz jó, bár ha királyi vagyom.
 Négy elsőm töltött káposztánk tzi mere, sőt még
 Izét adó, noha tsíp, 's a' közepének erős.
 Két végsőm nélkül nem tetszik az étel előttünk,
 Fej nélkül az egész, sok mese közbe' pereg.

Megfejtés a' 77. számban: Ingovány.